

УДК 37.036

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

*Ірина Кашекова,**доктор пед. наук, Інститут художньої освіти РАО (м. Москва)*

У статті представлено педагогічні умови й механізми створення інтеграційного освітнього простору, наведені приклади зв'язків мистецтва з предметами інших освітніх галузей.

Ключові слова: інтеграційний освітній простір, мистецтво.

Створення освітнього простору нового покоління – важливе завдання сучасної педагогіки. Значущість цього фактора визначається кардинальними змінами, які стрімко відбуваються в усіх сферах життя і впливають як на зовнішній фізичний простір сучасної людини, так і його внутрішній, психологічний світ. Різноманіття, складність і суперечливість навколишнього світу вимагає від підростаючої людини, що входить у соціум, нових якостей і нових умов їх формування. Однією з якостей, що обумовлює успішність сучасної людини і становить професійну компетенцію фахівця будь-якого профілю, сьогодні визнається здатність до творчості, а ефективною умовою її розвитку може стати **інтеграційний освітній простір школи**, що є цілісною багатокомпонентною системою, побудованою на єдиній ідеї – інтеграції наук і мистецтв.

Мистецтво є одним із ключових моделюючих факторів макропростору культури, а отже, й освіти як частини культури, оскільки служить генератором мов і ефективним засобом комунікації. Поліфункціональність мистецтва визначає цінність його методів для освіти; діючи на емоції та інтелект людини, мистецтво формує систему людських установок; образні моделі навколишнього світу формують особистісне ставлення до дійсності.

Педагогічними умовами створення і розвитку інтеграційного освітнього простору є: 1) культурологічна спрямованість та інтегративність змісту освіти; 2) емоційна привабливість форм і методів його реалізації шляхом введення методів мистецтва і конвергентних з мистецтвом технологій у навчально-виховний процес; 3) досвід, професіоналізм, творчий потенціал учителів, їхня комунікативність і спрямованість на спільні дії; 4) високий ступінь організації координаційних заходів.

Модель освітнього простору школи складається із сукупності уроків, додаткових занять, загальношкільних і позакласних заходів. Модель інтеграційного освітнього простору складається з тих же компонентів, які перебувають у постійній взаємодії, кожен з них, окрім традиційних, включає в себе мовне різноманіття, методи мистецтва, інтеграцію і конвергентність з мистецтвом.

Інтеграційний освітній простір школи можна вважати одним із варіантів нового освітнього простору. Для цілісності уявлення умов необхідних перетворень ми розділили їх на дві групи. У першу входять власне механізми побудови інтеграційного освітнього простору, у другу – механізми підготовки педагогічного колективу школи, формування комунікативної міждисциплінарної культури вчителя.

Оскільки створення інтеграційного освітнього простору школи передбачає комплексні зміни всього навчально-виховного процесу, торкається всіх життєво важливих сфер шкільного організму, ми повинні позначити механізми змін усіх галузей, що становлять окремі системи, компонується в різних середовищах.

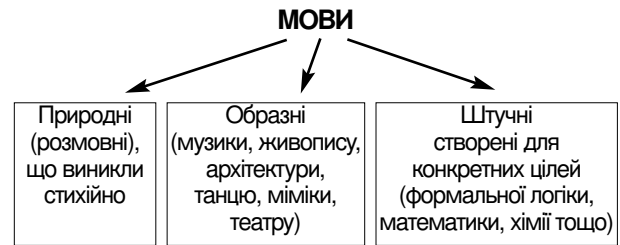
Інтеграційні механізми складаються з трьох груп: організаційні (модуючі), змістові й технологічні.

Організаційні (чи моделюючі) механізми забезпечують процес організації (моделювання) інтеграційного освітнього простору, створення підпросторів і середовищ, їх взаємопроникнення. Моделювання структур, що входять у простір, забезпечується механізмами:

- координаційними, що охоплюють комплекс заходів із підготовки педагогічного колективу та узгодження дій суб'єктів освітнього процесу;

- подієвими, що включають діагностику позитивного та негативного потенціалів середовища, його корекцію і розвиток позитивних характеристик; дослідження по-

Таблиця 1.

треб і мотивів учасників – дітей, батьків, учителів; організацію динамічної мережі взаємопов'язаних, емоційно насичених педагогічних подій, що здійснюються в різних сетінгах силами всіх суб'єктів освітнього процесу.

Змістові механізми розглядаються з позиції того, що освіта є механізмом культури. Сенс кожного «слова» або «фрази» тексту зі змісту освіти має точно визначити закінчений у смисловому плані «текст» культури. Змістові механізми забезпечують генерацію і структурування знань про предметну галузь.

Метафраза як один із інтеграційних механізмів освітнього простору передбачає точний переклад мови культури, що визначає зміст освіти, на мову дитини, виявляючи для неї сутність культурних явищ і процесів. Метафраза стає механізмом вирішення ще однієї важливої проблеми освіти, відповідно до культури сучасного інформаційного суспільства, – передачі наукових процесів і явищ за допомогою лаконічних, але ємних за змістом мов мистецтва, які кристалізують смисли явищ, тобто використання **методу «щільної упаковки» інформації**.

Другим у цій парі установок розвитку інтеграційного освітнього простору є власне інформаційний механізм, який визначається джерелами та носіями різноманітної інформації: друкованими підручниками, посібниками, таблицями, які використовуються в навчальному процесі; результатами проектної діяльності, творчими роботами вчителів та учнів, що застосовуються в інноваційному просторі школи, доповнюють і модифікують зовнішні інформаційні носії. Інформаційні механізми всередині змістового простору дозволяють планувати й формувати структури, в стислі терміни включати нові й виключати неактуальні відомості, наново упорядковувати фрагменти текстів.

Технологічні механізми включають педагогічні підходи та методи реалізації змісту в структурі інтеграційного освітнього простору школи.

Мовне різноманіття. Одним із важливих аспектів культури є мова. Вільгельм Гумбольдт, що заклав на початку XIX ст. основи філософії мови, уявляв мову як вічний і безперервний процес духовної творчості, як діяльність, що втілює глибинний дух народу.

Усі існуючі мови можна, відповідно до їхньої природи, поділити на три групи: 1) розмовні (природні) мови, що виникли стихійно; 2) створені для конкретних цілей (штучні мови науки); 3) образні мови мистецтва (Таблиця 1).

Природні мови (розмовні) – системи дискретних звукових знаків, що історично склалися в людському суспільстві й постійно розвиваються. Вони мають необмежені семантичні можливості передавання смислової інформації в будь-якій галузі всередині певної спільноти людей, що володіє цією мовою.

Штучні мови (мови науки) сформовані в процесі культурного розвитку людства. Мають здатність передавати спеціальну інформацію в певній галузі знання і є міжнаціональними. Їх комунікативні можливості надзвичайно високі завдяки точній передачі змісту повідомлення.

Образні мови (мови мистецтва) – системи континуальних символічних (візуальних, вербальних або тактильних) сигналів, що історично склалися в людському суспільстві й відображають світогляд, соціокультурні установки соціуму, а також суб'єктивні думки та почуття автора, який робить свій внесок у їхній розвиток. Мають здатність передавати інформацію в будь-якій сфері явищ, що спостерігаються чи уявляються, і зрозумілі людині будь-якої національності.

У цьому «тріо» відразу впадає в очі той факт, що мови мистецтва, будучи природними за своїм еством і водночас розвиваючись у конкретному досвіді різних людей, несуть у собі елемент штучності, що наближає їх до обох груп. Таким чином, в освіті, до завдань якої входить освоєння і природних, і штучних мов, мови мистецтва можуть мати інтегративне значення.

Відоме твердження Н. Бора про ефективність для досягнення якогось цілісного явища, котре відтворюється в знаковій системі, використання двох взаємно виключних мов, що виходять зі звичайної логіки, такий підхід розширює логічну структуру мови предмета. Це явище видатний фізик назвав принципом доповняльності. Користуючись принципом, сформульованим Н. Бором, можна пояснити будь-яке явище засобами різних мов, що дають можливість панорамного погляду на репрезентоване явище. Мова схеми, малюнка, діаграми, моделі є специфічним інструментом, що економить зусилля під час сприйняття. Вони скорочують час евристики й допомагають планувати дії.

Сьогодні навіть припускають можливість створення в майбутньому нової мови, що інтегрує всі мови, концентрує весь культурний досвід людства, дозволить зробити його надбанням кожної людини. Ця мова «не може обійтися без метафор, символів, аналогій і тому повинна наближатися до художнього мови» (Е. Соколов).

Ю. Лотман вважав, що «мистецтво є чудово організованим генератором мов особливого типу, які надають людству незамінну послугу» – забезпечують розуміння інформації, необхідної для виживання організму в природі та соціумі. Людство потребує особливого механізму – генератора все нових і нових мов, які могли б обслуговувати його потребу в знанні. При цьому виявляється, що створення ієрархії мов є більш компактним способом зберігання інформації, ніж збільшення до безкінечності повідомлень на одній мові.

Таким чином, можна говорити про продуктивність навчально-виховного процесу, побудованого на включенні опозиційних мов і опозиційних пар понять.

Мови науки, формуючи логічне мислення, впливають в основному на розум людини. Мови мистецтва діють в основному на емоції людини, а не на його розум.

Оскільки саме лінійні, дискретні мови наук опозиційні континуальним безперервно-просторовим мовам мистецтв, їх інтеграція може скласти взаємовиключні доповняльні компоненти єдиного комплексного технологічного механізму побудови інтеграційного освітнього простору.

Природність та ефективність механізму зіставлення і взаємозв'язку опозиційних пар перевірена часом. Саме на цій опозиції в давнину будувалися абсолютно всі міфи, що були, як відомо, «підручником» життя, котрий активізував розвиток культури, а пізніше – твори мистецтва, які також здійснюють пізнавальну та евристичну функції.

Якісно новим явищем у інтеграційному просторі є можливість введення необмеженої кількості мов наук і мистецтв для подання одного знання.

Введення мов мистецтва в різні освітні галузі робить можливим застосування ефективного технологічного механізму – інтегративності й конвергентності всіх предметів шкільного курсу з мистецтвом, що реалізує опору на особистісний емоційний досвід учнів і формує емоційно-образне мислення.

Інтегративність забезпечує зближення різних галузей знання або предметів за рахунок їх конвергентності – наявно вираженої спільності в структурі, функціях або подібності семантичних елементів, тобто «взаємообмін» подібних елементів предметів шкільної програми з мистецтвом. Як механізм, конвергентність зумовлює явище резонансу, дослідження різних проявів якого остан-

нім часом активно ведуть філософи, психологи, педагоги (Б. Абрамов, Л. Печко, О. Кабкова, В. Курдюмов). Резонанс своєю чергою лежить в основі перенесення інформації та пов'язаних із цим асоціацій.

Зазначений механізм обумовлює переростання в свідомості учнів текстів окремо взятих галузей культури в контекст загальнолюдської культури та усвідомлення себе в просторі цього контексту.

В основі технологічних механізмів інтеграційного освітнього простору лежить феномен семіотичної опозиційності, бінарності опозиційних пар, який визначає загальну будову усіх систем творчого пізнання світу, в тому числі й навчання.

Подібне явище зумовлене самою фізіологічною природою людини: функціональною асиметрією мозку, поділом його на дві різні за функціями півкулі. Ліва забезпечує раціональне мислення (дискретні мовні системи), права – образно-емоційне (недискретні-континуальні мови). Саме біполярна організація мозку дає можливість генерувати нові повідомлення.

Таблиця 2.

Узагальнені приклади «вузликів» інтегративності й конвергентності освітніх галузей із мистецтвом

НАУКИ	Інтеграція і конвергентність з мистецтвом всередині предмета (наукової дисципліни)	МИСТЕЦТВА
Мистецтвознавство, музикознавство та ін.	Опис і аналіз твору. Засоби виразності, спільність мовних першоелементів, художні символи й ремінісценції.	Сприймання, інтерпретація, створення твору. Художній образ.
Історія	Художні стилі, ідеї, економічні й технологічні епохи.	Образ епохи, відображений у творах художньої культури.
Літературознавство / література	Мовні першоелементи: композиція, тема, сюжет, зміст, мотив, ритм, інтонація. Опис природи, архітектури, костюмів, меблів, характеристики героїв.	Літературний образ. Аналіз характеру й осмислення вчинків героя, які розкриваються через образи доколишніх речей. Єдність духовної та матеріальної культур епохи.

Фізика	Якості світла й кольору в живопису, маса й сила тяжіння в архітектурі та скульптурі. Ритм – одна з форм існування матерії. Відображення і заломлення предметів у воді в живопису та графіці. Ісаак Ньютон про аналогії кольору й музики. Нільс Бор про мову та образи мистецтва.	Образи фізичних явищ та їх використання в передачі змісту твору мистецтва.
Біологія	Будова людини, тварин, рослин. Спільність та розмаїття в зображенні представників одного виду. Симетрія та асиметрія в природі. Біоритми.	Образи рослин, тварин, птахів у міфологічних уявленнях стародавніх людей, їх обожнювання та зображення. Образи рослин, тварин, людини; їхній характер, втілений через зовнішні ознаки.
Математика	Краса математичних рішень. Частина і ціле. Поняття симетрії. Математичні розрахунки в побудові композиції картини, передачі перспективи та відображень у скульптурі, архітектурній споруді. Золотий перетин. Геометричні фігури й тіла.	Міра й гармонія. Образи декоративно-прикладного мистецтва, побудовані на симетрії / асиметрії, ритмі, тотожності форм. Образи архітектури та їх характер, переданий пропорційними співвідношеннями. Образ простору в живопису і графіці.
Музика	Спільність мовних першоелементів: тема, зміст, сюжет, мотив, композиція, ритм, інтонація. Спільність тем мистецтва і специфіка їх інтерпретації різними видами мистецтва. Символіка музичних інструментів. В. Кандінський про кольорові та музичні аналогії.	Музичний образ. Музичний образ в образотворчому мистецтві. Образи живопису в музиці. Використання літературних образів.

Фізична культура	Мова жесту та руху. Пропорції фігури людини. Відображення в мистецтві ставлення до спорту і спортивних змагань.	Сюжети спортивних змагань. Образи спортсменів і гармонійно складеної людини в мистецтві.
Інформатика	Комп'ютер – як засіб передачі візуальної інформації та створення виразного графічного образу.	Графічний образ і графічний знак. Образи плаката, рекламної листівки, промислової графіки, виготовленої засобами комп'ютера. Знак і символ у передачі інформації.
Географія	Перспектива простору, різноманіття ландшафту, природних явищ, спільність та унікальність пейзажів однієї географічної зони. Вплив природних умов на традиційний побут людини: житло, одяг, знаряддя праці, предмети побуту .	Образи Землі, рік, гір, морів. Міфологічні уявлення древніх і явище персоніфікації. Образи природи та природних явищ. Образи етнічного декоративно-прикладного мистецтва.
Іноземні мови	Різнманіття мов і культур. Національні риси культури, роль традицій.	Образи різних культур, їх спільність і унікальність у загальнокультурному процесі. Образи національної культури країни, мова якої вивчається.

Філософи, психологи, літературознавці багато разів зверталися до того факту, що одну й ту ж інформацію можна передати в різній формі: у діловому мовленні, в опису, у творі мистецтва; при цьому найлаконічнішим за розміром, але містким за змістом, незмінно виявиться саме художня форма (Ю. Лотман, В. Хлебніков, А. Кріуліна та ін.).

Наводячи суто професійні (пов'язані з психологією) способи внутрідисциплінарного синтезу, психолог А. Кріуліна наголошує на синтезі форм представлення інформації: словесної, знакової, образної. Автор зазначає, що ми багато втрачаємо в освітньому процесі через недооцінку образної інформації, і наводить яскраві приклади з поетичної творчості, де обсягова інформація гранично стисло подана в образній формі, а бідність мови раціональних понять надолужують художні образи та символи.

Відомо, що, чим більший обсяг змісту освіти, тим більше часу треба витратити на його передачу, сприйняття, освоєння. В. Зінченко і А. Назаров уперше застосували в зв'язку з цим термін «щільність упакування знань», зазначаючи, що вона набагато вища для образної форми в порівнянні з мовною. Ілюструючи це положення прикладом з графіки Х. Бідструпа, що зображує реакцію людей різних темпераментів на ненавмисно зім'ятій капелюх, А. Кріуліна наголошує, що ці невеликі, компактні зображення здатні повністю замінити довгу лекцію про чотири типи темпераменту. Вона зазначає, що втілена в образах сила поєднується з не меншою силою передачі власного світосприйняття, світорозуміння іншим.

Російська історія шанує Сергія Радонезького, особливо відзначаючи використання ним **мови** поетичних **образів** притч у бесідах «про користь душевну, і про світ, і про любов» для переконування співрозмовників, серед яких часто були ворогуючі між собою князі. Мовою образів користувався Ісус Христос у притчах, що наводяться Євангеліями; її успішно використовують і сучасні психотерапевти як ефективний метод допомоги хворим. Зокрема, німецький психотерапевт Н. Пезешкіан, який використовує мову образів у своїх методиках, описує ефект, котрий аправляють міфи, притчі, байки, легенди на зміну точки зору пацієнтів. Той же ефект можна отримати від використання методів будь-якого мистецтва. Методи мистецтва як ефективний інтеграційний механізм забезпечують адекватне сприйняття «щільно упакованої» інформації.

Для освоєння великої кількості інформації, що надається людині сучасним соціокультурним простором, необхідними є її стиснення за формою, але посилення емоційної насиченості її змісту, забезпечити які здатне мистецтво.

Важливою умовою перетворення звичного освітнього простору в інтеграційний є наявність творчого, згуртованого педагогічного колективу, спрямованого на реалізацію спільної мети шляхом спільних дій.

В інтеграційному освітньому просторі можлива творча діяльність суб'єктів освітнього процесу, понад те: без творчої діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу неможливо його створення й існування.

Творча активність учителів сприяє створенню добровільних творчих мікрогруп за інтересами. Характерні риси мікрогруп: добровільність, динамічність, інноваційність, творча свобода учасників, короткотривалість. Групи створюються під певну ідею, проект. Технологія їх

створення і робота може бути представлена алгоритмом дій за етапами.

Таблиця 3.

Етапи роботи творчої мікрогрупи

Етап	Зміст етапу	Завдання етапу	Примітки
1.	Виникнення ідеї – теми міждисциплінарного проекту	Обговорення ідеї та пошук однодумців	
2.	Виявлення проблем, постановка завдання, аналіз специфіки мов і методів	Створення мікрогрупи, розподіл обов'язків	
3.	Добір матеріалу, консультації з науковим керівником	Визначення кола дій	У старших класах: залучення до роботи учнів
4.	Робота зі змістом	Побудова загальної конструкції заходу	Залучення до роботи учнів
5.	Підготовка і проведення інтегрованого заходу	Презентація міждисциплінарного проекту	Залучення до роботи учнів
6.	Обговорення, оцінка дій і результатів	Узагальнення досвіду і трансляція матеріалів	Семінари, публікації

ЛІТЕРАТУРА

1. Бор Н. Атомная физика и человеческое познание [Текст] : пер. с англ. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961.
2. Данилюк А. Я. Теория интеграции образования. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. пед. ун-та, 2000.
3. Зинченко В. П., Назаров А. И. Размышления об искусственном интеллекте // О человеческом в человеке. – М., 1991. – С. 121–138.
4. Кабкова Е. П. Развитие способности школьников к художественному обобщению на уроках искусства : автореферат дисс. на соиск. уч. ст. доктора пед. наук. – М., 2005.
5. Кашекова И. Э. Единое интеграционное пространство школы и пути его создания // Искусство в школе. – 2001. – № 4.
6. Кашекова И. Э. Применение методов интеграции на уроках изобразительного искусства на основе общности первоэлементов языка искусства // Инновационные технологии образовательной области «Искусство» : материалы педагогических чтений «Интеграция в

художественной педагогике: методология, методы, технологии». – М. : ИХО РАО. – 2002.

7. Кашекова И. Э. Эстетическая среда как фактор интеграции школьной жизни // Организация экспериментальной деятельности в образовательных учреждениях г. Москвы : Выпуск 6 // Серия «Инструктивно-методическое обеспечение содержания образования в Москве». – М. : Центр «Школьная книга», 2002.

8. Кашекова И. Э. Язык искусства в интеграционном пространстве школы // Модернизация художественного образования : материалы Международной конференции «Д. Б. Кабалевский – композитор, ученый, педагог». К 100-летию со дня рождения Д. Б. Кабалевского. – М., 2004.

9. Криулина А. А. Эргодизайн образовательного пространства (Размышления психолога). – М : ПЕР СЭ, 2003, – 192 с.

10. Крылова Н. Б. Культурология образования. – М. : Народное образование, 2000.

11. Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия : пер. с нем. / общ. ред. А. В. Брушлинского и А. З. Шапиро. – М. : Прогресс, 1992.

12. Печко Л. П. Эстетическая резонансность как состояние и центральное качество педагогической среды урока искусства // Гуманитарно-художественное образование: проблемы и подходы : сб. научн. трудов. – М. – Арзамас, 2002.

13. Соколов Э. В. Культурология. Очерки теории культуры. – М. : ИНТЕРПРАКС, 1994.

14. Лотман Ю. М. Об искусстве. – С.-Пб. : Искусство, 1998. – 704 с.

15. Лотман Ю. М. Семиосфера. – С.-Пб. : Искусство, 2001. – 704 с.

УДК 371.315.6.018.46: 373.67

РОЗВИТОК ХУДОЖНІХ УМІНЬ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Валерій Ружицький,

зав. навчально-методичного кабінету музики й образотворчого мистецтва Київського ОПОПК

У статті описані різні форми та методи навчання образотворчої діяльності, які необхідні для розвитку професійних умінь учителів та їх ефективного впровадження в навчальну діяльність учнів. Особливу увагу приділено опису тренінгових занять, що проводилися на курсах підвищення кваліфікації вчителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: *художня діяльність, професійні уміння, тренінги, курси підвищення кваліфікації вчителів образотворчого мистецтва.*

Мобільність і динамізм процесу навчання в післядипломній освіті потребує застосування переважно методів активного навчання: лекції-діалогу, розв'язування виробничих завдань, тренінгів, аналізу ситуацій, обміну досвідом, науково-практичних конференцій тощо. За таких умов розвиток професійних умінь педагога буде ефективнішим, учитель зможе навчати учнів та сформулювати в них спеціальні знання та образотворчі вміння.

Протягом століть удосконалювалась система набуття художньо-професійної майстерності. Тому прийоми й методика навчання вчителів базуються на міцній основі академічної художньої школи з послідовним

осягненням законів майстерності. Постає проблема: як передати ці знання учням? Метою статті є розгляд різних форм і методів навчання образотворчої діяльності для розвитку професійних умінь учителів та їх ефективного впровадження у шкільну практику.

Педагогічна майстерність учителя образотворчого мистецтва нерозривно пов'язана з практичними вміннями в художній діяльності. З точки зору психології, уміння – це використання суб'єктом наявних знань і навичок для вибору і здійснення способу дії відповідно до поставленої мети. Сутністю вміння як психологічного новоутворення є готовність до продуктивного виконання переважно нових завдань. Дитині, окрім пере-